

Dr Katarzyna Nosek  
Wydział Nauk Społecznych  
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski  
w Olsztynie

## Komunikacja w rodzinach transnarodowych Communication in transnational families

### **Abstrakt:**

Proces komunikacji interpersonalnej jest zjawiskiem międzykulturowym i towarzyszy ludziom od wieków, we wszystkich okresach życia i różnych formach aktywności społecznej. Procesy komunikacji interpersonalnej zachodzące w rodzinie są szczególnie ważne, ponieważ są ważnymi determinantami funkcjonowania rodziny. Komunikacja rodzinna odbywa się na tle relacji między członkami rodziny, będąc jednocześnie wskaźnikiem i współtwórcą tych relacji. Fakt, że komunikacja ta odbywa się w ramach szczególnie intensywnych interakcji osobistych, ze względu na wysoką częstotliwość, trwałość i specyfikę kontaktów między członkami rodziny, determinuje jej wyjątkowość. Komunikacja w rodzinach ponadnarodowych wydaje się szczególnie interesująca, ponieważ odbywa się nie tylko w przestrzeni rzeczywistej, ale także w przestrzeni wirtualnej.

**Słowa kluczowe:** Komunikacja interpersonalna, komunikacja w rodzinie, rodziny transnarodowe

### **Abstract:**

The process of interpersonal communication is a cross-cultural phenomenon and accompanies people from the beginning of its existence, in all its periods of life and various forms of social activity. The processes of interpersonal communication occurring in the family are particularly important because they are important determinants of the functioning of the family. Family communication runs on the background of relations between family members, being at the same time an indicator and co-creator of these relations. The fact that this communication runs against the background of particularly intense personal interactions, due to the high frequency, durability and specificity of contacts between family members, determines its uniqueness. Communication in transnational families seems especially interesting because it takes place not only in real space, but also in virtual space.

**Key words:** interpersonal communication, communication in the family, transnational families

### **Wprowadzenie**

Proces komunikacji międzyludzkiej jest zjawiskiem ponadkulturowym i towarzyszy człowiekowi od początku jego istnienia, we wszystkich okresach życia i różnorodnych formach aktywności społecznej. Szczególnie istotne znaczenie mają procesy komunikacji interpersonalnej zachodzące w rodzinie, ponieważ należą do istotnych uwarunkowań funkcjonowania rodziny. Komunikacja rodzinna przebiega na tle relacji między członkami rodziny, będąc jednocześnie wskaźnikiem, jak i współtwórcą tych relacji. Fakt, iż komunikacja ta przebiega na tle szczególnie intensywnie zachodzących interakcji osobowych, ze względu na dużą częstotliwość, trwałość i swoistość kontaktów między członkami rodziny, decyduje o jej unikatowości (Harwas-Napierała, 2008, s. 48).

Relacje interpersonalne i proces komunikacji w środowisku rodzinnym najlepiej wyjaśnia teoria systemowa (por. np. Rostowska, 2008). W podejściu tym jednostka traktowana jest jako element systemu rodzinnego, a jej funkcjonowanie zależy od pozostałych członków rodziny. Tak ujmowana rodzina ma swoistą strukturę, którą tworzą określone podsystemy. Do najważniejszych, wyróżnionych według kryterium pełnionej w rodzinie roli, należą: podsystem małżeński, podsystem rodzicielski oraz podsystem rodzeństwa. Komunikację rodzinną można ująć jako dominujący, swoisty dla każdej rodziny wzorzec porozumiewania się, występujący w relacjach między członkami rodziny, obejmujący pozostałe, tworzące się podsystemy (Harwas-Napierała, 2006).

W związku z tym ujęcie to pociąga za sobą konieczność rozpatrywania komunikacji interpersonalnej przede wszystkim jako procesu interakcyjnego. Oznacza to, że każde zachowanie członka rodziny stanowi w istocie szeroko rozumiany komunikat dla innych, a sam jego autor jest jednocześnie nadawcą i odbiorcą komunikatów od pozostałych członków rodziny (Harwas-Napierała, 2014, s. 48).

### **1. Rodzina transnarodowa - nowy model rodziny we współczesnym świecie**

Trudna sytuacja ekonomiczna wielu rodzin w Polsce zmusza jej członków do podjęcia migracji zarobkowej. Rodziny migracyjne stanowią nieodłączny element współczesnej rzeczywistości, ale brakuje dokładnych danych obrazujących rozmiary ich występowania. Niewystarczająca jest także liczba badań ukazująca skutki rozłąki migracyjnej dla poszczególnych członków rodziny migracyjnej (Zwierzchowska, 2015). Najczęściej migruje jedno z rodziców – matka lub ojciec, ale zdarzają się także sytuacje, w których oboje rodzice zmuszeni są do podjęcia pracy zarobkowej poza granicami kraju.

Rodzina migracyjna znalazła swoje miejsce w typologii rodzin niepełnych, ale niepełnych czasowo. Za rodzinę niepełną uważa się taką, w której brakuje co najmniej jednego z rodziców. Rodzinę niepełną określano rodziną dysfunkcyjną, rozbitą, zdekompletowaną, rodziną samotnego rodzica, nadając tym określeniom negatywny wydźwięk. W społeczeństwach zachodnich pojawiły się obiekcje, co do stosowania tych terminów i zaczęto zjawisko to określać monoparentalnością.

Wyróżniono także w klasyfikacji nowy typ rodziny niepełnej (Kozdrowicz, 2006):

- rodziny stale niepełne z powodu śmierci rodzica, rozwodu, separacji, biologicznej niepełności;
- rodziny czasowo niepełne z powodu długotrwałego pobytu rodzica poza miejscem zamieszkania, pobytu za granicą.

Rodziny, które doświadczają rozłąki na skutek migracji zaczęto w literaturze określać rodzinami transnarodowymi, których życie rodzinne toczy się ponad granicami (Danilewicz, 2010). Rodziny transnarodowe są jedną z form organizacji rodziny, są pochodną przemian

gospodarczych i politycznych (Walczak, 2016). Rodziny rozłączone na skutek migracji ekonomicznej istniały od zarania dziejów, są więc zjawiskiem posiadającym długą historię.

Rodziny transnarodowe stanowią nieodłączny element współczesnej rzeczywistości. Wyjazdy poza granice kraju we współczesnym świecie stają się codziennością dla wielu rodzin i szansą na ustabilizowanie nie zawsze dobrej sytuacji ekonomicznej. Wyjazd za granicę pomaga coraz częściej w utrzymaniu dotychczasowej sytuacji rodziny i jest swego rodzaju strategią przetrwania, ucieczką przed bezrobociem w kraju lub możliwością poprawy sytuacji finansowej rodziny. Migranci w swoich wyjazdach dostrzegają korzyści finansowe. Dostrzegają jednak także negatywne wymiary pracy za granicą i wskazują, że dotyczą one przede wszystkim sfery emocjonalnej, a głównie osłabienia więzi rodzinnych.

## 2. Komunikacja w ujęciu literatury przedmiotu badań

Istnieje wiele różnorodnych podejść do procesu komunikacji. Przy próbach definiowania tego procesu zauważyć można dwa główne podejścia, a mianowicie:

- wąskie, w którym istota komunikacji wiązana jest z przekazywaniem informacji między partnerami interakcji (nadawcą i odbiorcą), w wyniku, czego odbiorca zdobywa wiedzę o nadawcy;
- szerokie, w którym komunikacja wykracza poza proces przekazywania informacji, wskazując na jego diagnostyczność, dynamikę, a także na rolę, jaką odgrywa w relacjach (por. np. Rostowska, 2007).

Z. Nęcki (1996, s. 123) ujmuje komunikację jako podejmowanie wymian werbalnych i niewerbalnych symboli w określonym kontekście sytuacyjnym, w celu osiągnięcia lepszego współdziałania. Zdaniem I. Kurcz (2000, s. 231) komunikacja to proces przebiegający między nadawcą, a odbiorcą, który polega na przekazywaniu odbiorcy pewnego komunikatu, na podstawie, którego dowiadyuje się on czegoś o stanie nadawcy. Komunikacja interpersonalna jest procesem bardzo złożonym, dokonującym się na poziomie przekazu werbalnego i niewerbalnego, mającym charakter intencjonalnego przekazu konkretnych informacji, emocji, motywów działania oraz wzajemnych postaw nadawcy i odbiorcy (por. np. Harwas-Napierała, 2008, s. 24). W celu zrozumienia specyfiki i problemu właściwego rozpatrywania komunikacji istotne jest rozróżnienie między komunikacją prawdziwą, komunikacją zamierzoną i komunikacją atrybucyjną. Komunikacja prawdziwa zachodzi wtedy, kiedy nadawca ma określoną intencję przekazania wiadomości, a odbiorca ją spostrzega. Komunikacja zamierzona ma miejsce, kiedy nadawca przekazuje wiadomość z określoną intencją, która nie zostaje dostrzeżona i rozpoznana przez odbiorcę. Komunikacja atrybucyjna z kolei zachodzi wówczas, kiedy odbiorca przypisuje jakiemuś komunikatowi intencję, której nikt mu nie nadał (Sanna, Schwarz, 2003). Lepsze zrozumienie procesu komunikacji staje się możliwe poprzez uchwycenie związku między informacją,

zachowaniem i komunikacją. Przyjąć można, iż komunikacja to wiadomości, które są zazwyczaj przekazywane z określoną intencją, są regularnie wykorzystywane pomiędzy członkami danej społecznej wspólnoty, społeczności lub kultury, są zazwyczaj interpretowane, jako intencjonalne, posiadają rozpoznawalne znaczenie (Burgoon, Dillman, Stern, 1993).

### 3. Komunikacja w systemie rodzinnym

T. Rostowska (2008, s. 73) podkreśla, że komunikacja rodzinna jest pojęciem najbardziej złożonym, ponieważ rodzina stanowi fundament dla wszystkich możliwych typów komunikacji między ludźmi. Komunikację rodzinną można określić jako wiadomości przekazywane z określoną intencją, które są zazwyczaj spostrzegane jako intencjonalne i posiadające uzgodnione znaczenie między jednostkami pozostającymi we wzajemnej relacji, opartej na więzach biologicznych i prawnych.

Wymiar komunikacji stanowi podstawową płaszczyznę analizy procesów zachodzących w rodzinie. „W kontekście modelu komunikacja jest wymiarem pomocniczym, ponieważ wszystkie systemy małżeńskie, partnerskie lub rodzinne mogą zmieniać poziom spójności i elastyczności tylko wtedy, gdy posiadają zdolność pozytywnej komunikacji” (Margasiński, 2009, s. 15). Komunikacja jest ważnym zasobem systemu, a także swoistym warunkiem zaistnienia zmian w systemie w odpowiedzi na sytuację kryzysową. Komunikacja w rodzinie jest procesem interpersonalnych transakcji odnoszących się do konkretnego kontekstu, kontekstu rodzinnego, który ulega przekształceniom pod wpływem naturalnych kryzysów rozwojowych i krytycznych wydarzeń życiowych.

Współczesne rozumienie komunikacji w ujęciu systemowym wywodzi się z prac Gregory'ego Batesona, który w latach 50. XX wieku stworzył wraz z innymi wybitnymi naukowcami szkołę Palo Alto, zwaną też szkołą pragmatyczną. W zakresie psychologii określa się ją jako paradygmat systemu relacji (za: Kuryś, 2011, s. 39). Badacze szkoły Palo Alto stwierdzają, że komunikowanie nie jest tylko celowe, świadome i linearne ani wyłącznie słowne, nie jest też monologowe. Bardziej niż treść i forma komunikowania interesują ich kontekst i skutki, a więc tak zwana pragmatyka komunikowania ludzkiego (tamże, s. 39).

Szczególnym typem komunikacji w rodzinie jest dialog, ponieważ obejmuje doznania, doświadczenia, uczucia, plany życiowe oraz wydarzenia związane z życiem danej rodziny. Jakość dialogu rodzinnego ma duże znaczenie dla jakości więzi rodzinnych, klimatu emocjonalnego rodziny i relacji w niej panujących (Gwiazdowska-Stańczak, 2015, s. 26). Dialog w rodzinie odgrywa ogromną rolę w procesie wychowania. Dialog wychowawczy wyraża się między innymi w zrozumieniu rodziców i dzieci, we wzajemnej akceptacji i zdolności do współpracy. Dialog buduje bliskość, w której członkowie rodziny

mogą dzielić się swoimi doświadczeniami, ponieważ dialog zawsze stawia w centrum procesu komunikacji osobę (tamże, s. 27).

Analizując komunikację rodzinną warto zaznaczyć, że na podstawie ogólnej teorii systemów oraz teorii komunikacji znana terapeutka rodzinna Virginia Satir (2000) wypracowała oryginalne spojrzenie na komunikowanie się w rodzinie, koncentrując swą uwagę przede wszystkim na komunikacji między małżonkami.

Virginia Satir wskazuje także na poprawny styl komunikacji międzyludzkiej. Uważa, że osoba mówiąca o tym, co czuje, bez naruszania przy tym godności swojego rozmówcy oraz poczucia własnej wartości, tworząca przy tym wyraźne psychologiczne granice między sobą, a innymi, to osoba komunikująca się w sposób dojrzały i efektywny. Poprawna, pozytywna i skuteczna komunikacja to cenna umiejętność, zapewniająca członkom systemu poczucie sprawstwa i kontroli nad zmianami zachodzącymi w ich systemie (tamże).

V. Satir wyróżnia także cztery wadliwe style komunikowania się, do których zalicza:

- 1) styl zjednywacza, który polega na zjednywaniu sobie innych poprzez przeproszanie lub uległość;
- 2) styl obwiniacza, polegający na stosowaniu krytyki wobec innych;
- 3) styl komputerowo-racjonalny, charakteryzujący się jak najmniejszym okazywaniem emocji, unikaniem kontaktu wzrokowego, używaniem trudnych słów i sformułowań w celu stworzenia pozorów opanowania i spokoju podczas rozmowy;
- 4) styl mąciela, polegający na zwracaniu uwagi w napiętych sytuacjach na inny element niezwiązany z tematem rozmowy (tamże, s. 34).

## **4. Badania własne**

### **4.1. Materiał i metody**

Badania, których wyniki zostaną przedstawione w niniejszym artykule, były prowadzone w okresie od stycznia do lipca 2018 roku wśród 11 rodzin transnarodowych pochodzących z województwa warmińsko-mazurskiego. Badania te osadzono w koncepcji interakcjonizmu symbolicznego w paradygmacie interpretatywnym. W celu zgromadzenia materiału empirycznego wykorzystano metodę studium przypadku oraz zastosowano technikę wywiadu narracyjnego skoncentrowanego na problemie komunikacji w rodzinach transnarodowych. O doborze osób decydowały względy poznawcze, zastosowano celowy dobór badanych rodzin, ukierunkowany na problem badawczy. Wypowiedzi badanych opisane zostały kodami, które podczas analizy materiału empirycznego przyporządkowywano poszczególnym osobom. Praca ma charakter interpretacyjny, a fakt ten sprawia, że w analizie korzystając z inspiracji interakcjonizmu odtwarza się interpretację



rzeczywistości osób badanych na podstawie ich wypowiedzi, stosując tym samym deskryptywną (opisową) metodę interpretacji tekstu.

#### 4.2. Charakterystyka badanych rodzin

##### **Rodzina transnarodowa 1 (RT1)**

*Rodzina 2+1, oczekująca na przyjście na świat kolejnego dziecka. Matężństwo z 10-letnim stażem i ich syn. Matężonkowie mają wyższe wykształcenie, posiadają własne mieszkanie. Żona na co dzień zajmuje się domem, wychowuje syna i pracuje zawodowo na stanowisku pracownika administracyjnego. Mąż prowadzi własną firmę specjalizującą się w montażu klimatyzacji na terenie Anglii. Syn ma 9 lat, a jego podstawowym obowiązkiem jest nauka. Chłopiec nie sprawia trudności wychowawczych i prawidłowo się rozwija. Rodzina od około 3 lat przybiera formę rodziny transnarodowej ze względu na zarobkowy charakter migracji ojca, który średnio raz w miesiącu bywa w domu.*

##### **Rodzina transnarodowa 2 (RT2)**

*Rodzina z 10-letnim synem, posiadające własne mieszkanie. Matężonkowie mają wyższe wykształcenie. Żona pracuje zawodowo jako pracownik biurowy, ale na co dzień poświęca się także wychowaniu syna i prowadzi dom. Mąż pracuje zawodowo jako biotechnolog, co wiąże się z jego nieustannymi wyjazdami służbowymi, mającymi miejsce na terenie całego świata. Każdy wyjazd męża trwa od trzech do pięciu tygodni, a jego czas pobytu w domu nigdy nie jest precyzyjnie określony i może wynosić od kilku dni do miesiąca. Życie z migracją w tle trwa w tej rodzinie od 4 lat.*

##### **Rodzina transnarodowa 3 (RT3)**

*Rodzina liczy czterech członków, matężństwo z dwójką dzieci. Żona w tej rodzinie zajmuje się domem, wychowuje dzieci i pracuje zawodowo jako nauczycielka w przed-szkolu. Mąż od 10 lat pracuje w Anglii jako kierowca autobusów miejskich. Posiada zawodowe wykształcenie. Początkowo pojawiał się w domu co dwa lub co trzy miesiące, aktualnie jego przyjazdy stały się zdecydowanie rzadsze. W rodzinie wychowuje się dwoje dzieci – 17-letnia córka i 13-letni syn. Córka uczy się w liceum poza miejscem zamieszkania i przebywa w domu jedynie w weekendy i dni wolne od nauki. Z rodziną zamieszkuje jeszcze babcia w wieku 78-lat.*

##### **Rodzina transnarodowa 4 (RT4)**

*Rodzina składa się z trzech osób, matężństwa i 16 letniej córki żony z poprzedniego związku. Żona, 48 letnia kobieta, pracuje zawodowo na stanowisku niani i pomocy domowej poza miejscem zamieszkania, co wiąże się z tym, że w domu bywa jedynie w weekendy. Kobieta z wykształcenia jest prawnikiem, a w przeszłości pracowała w sądzie. Mąż, 39 latek, prowadzi firmę na terenie Niemiec od 6 lat. Posiada wyższe wykształcenie ekonomiczne. Rodzinę odwiedza średnio co dwa miesiące. W okresie urlopowym żona odwiedza męża w Niemczech. Z rodziną w ich domu zamieszkuje także rodzice kobiety, ojciec w wieku 71 lat i matka w wieku 72 lat.*

##### **Rodzina transnarodowa 5 (RT5)**

*Rodzina składająca się z czterech osób – matężństwa z dwoma synami w wieku 13 lat i 17 lat. Żona pracuje zawodowo, zajmuje się domem i wychowuje dzieci. Kobieta ma wyższe wykształcenie i pracuje w firmie ubezpieczeniowej. Mąż pracuje zawodowo poza granicami kraju od 10 lat, odwiedzając rodzinę co trzy miesiące lub co pół roku. Czas ten zawsze jest wspólnie przez matężonków ustalany. Mężczyzna posiada wyższe wykształcenie, ale za granicą podejmuje pracę fizyczną.*

**Rodzina transnarodowa 6 (RT6)**

Rodzina składa się z pięciu osób, małżeństwa z trójką dzieci, zamieszkuje we własnym domu. W rodzinie wychowują się dwie córki: 3 lata i 17 lat oraz syn w wieku 13 lat. Żona na co dzień pracuje zawodowo. Kobieta ma wyższe wykształcenie pedagogiczne, ale prowadzi własną firmę, specjalizującą się w szkoleniach BHP. W opiece nad dziećmi i prowadzeniem domu pomaga jej zatrudniona przez męża starsza pani, która zamieszkuje z rodziną na stałe. Mąż posiada wyższe wykształcenie i pracuje na stanowisku dyrektora w zagranicznej firmie, co wiąże się z jego nieustannymi wyjazdami, trwającymi już od 8 lat. W domu stara się bywać w weekendy, ale nie zawsze mu się to udaje.

**Rodzina transnarodowa 7 (RT7)**

Rodzina typu 2+1, zamieszkuje we własnym mieszkaniu. W skład rodziny wchodzi małżeństwo z 13-letnim synem. Oboje małżonkowie posiadają wykształcenie zawodowe. Mąż pracuje za granicą od 10 lat jako pracownik fizyczny. Żona obecnie pracuje zawodowo w kraju na stanowisku kasjerki w sklepie spożywczym, ale przez okres 3 lat razem z mężem również pracowała za granicą. Dzieckiem w tym czasie opiekowała się babcia.

**Rodzina transnarodowa 8 (RT8)**

Rodzina siedmioosobowa, w skład której wchodzi małżeństwo z piątką dzieci: córką i czterema synami. Żona, 48-letnia kobieta, pracuje zawodowo jako kucharka w szkole podstawowej. Mąż, 55-letni mężczyzna, pracuje na fermie w Norwegii. Oboje posiadają wykształcenie zawodowe. Najstarsza córka tego małżeństwa ma 22 lata i studiuje dziennie na jednym z Uniwersytetów w kraju. 20-letni syn studiuje zaocznie na tej samej Uczelni co siostra, a na co dzień pracuje dorywczo. 18-letni syn ukończył szkołę zawodową i planuje wyjazd do pracy za granicę. Pozostałych dwóch synów wieku 14 lat i 12 lat uczy się w miejscowej szkole. Rodzina zamieszkuje we własnym domu razem z mamą męża.

**Rodzina transnarodowa 9 (RT9)**

Rodzina pięcioosobowa, zamieszkuje w wynajętym mieszkaniu. W skład rodziny wchodzi małżeństwo trzy córki w wieku 3 lat, 10 lat i 13 lat. Żona zajmuje się domem i dziećmi, nie pracuje zawodowo. Mąż od 2 lat pracuje za granicą jako kierowca. Oboje posiadają wykształcenie podstawowe. Początkowo mężczyzna starał się odwiedzać rodzinę raz w miesiącu lub raz na dwa miesiące. Obecnie częstotliwość jego wizyt w domu zmalała.

**Rodzina transnarodowa 10 (RT10)**

Rodzina czteroosobowa, zamieszkująca własne mieszkanie. W skład rodziny wchodzi małżeństwo z dwoma synami w wieku 9 lat i 12 lat. Kobieta pracuje zawodowo na stanowisku pielęgniarki. Posiada wyższe wykształcenie. Poza pracę zawodową, wychowuje dzieci i zajmuje się domem. Mąż od 15 lat pracuje zarobkowo w Szwecji, a w domu pojawia się średnio co trzy tygodnie. Mężczyzna posiada wykształcenie zawodowe i pracuje jako mechanik.

**Rodzina transnarodowa 11 (RT11)**

Rodzinę stanowi małżeństwo z 9-letnim synem, mieszkają we własnym mieszkaniu. Mąż od 5 lat pracuje we Francji jako pracownik fizyczny przy obsłudze maszyn, a w domu bywa średnio raz w miesiącu lub raz na dwa miesiące. Mężczyzna ma wykształcenie średnie. Żona pracuje zawodowo, zajmuje się domem i wychowaniem syna. Kobieta posiada wyższe wykształcenie i pracuje na stanowisku nauczyciela wychowania przedszkolnego.

W tabeli zaprezentowano zestawienie oznaczeń wywiadów i badanych osób z rodzin transnarodowych, które wykorzystane zostało w dalszej części artykułu do prezentacji wypowiedzi uczestników badania.

Tabela 1. Zestawienie oznaczeń symboli wywiadów badanych osób

Lp.	Rodziny transnarodowe		Osoba z rodziny	
	Rodzina i przyporządkowany jej numer	Symbol	Pokrewieństwo lub rodzaj relacji interpersonalnej	Symbol
1.	Rodzina transnarodowa 1	RT1	Żona/matka	RT1ŻM
			Mąż/ojciec	RT1MO
			syn	RT1S
2.	Rodzina transnarodowa 2	RT2	Żona/matka	RT2ŻM
			Mąż/ojciec	RT2MO
			syn	RT2S
3.	Rodzina transnarodowa 3	RT3	Żona/matka	RT3ŻM
			Mąż/ojciec	RT3MO
			Syn	RT3S
			Córka	RT3C
			Babcia	RT3B
4.	Rodzina transnarodowa 4	RT4	Żona/matka	RT4ŻM
			Mąż/ojciec	RT4MO
			Córka	RT4C
5.	Rodzina transnarodowa 5	RT5	Żona/matka	RT5ŻM
			Mąż/ojciec	RT5MO
			Syn	RT5S
			Syn	RT5S
6.	Rodzina transnarodowa 6	RT6	Żona/matka	RT6ŻM
			Mąż/ojciec	RT6MO
			Córka	RT6C
			Syn	RT6S
7.	Rodzina transnarodowa 7	RT7	Żona/matka	RT7ŻM
			Mąż/ojciec	RT7MO
			Syn	RT7S
8.	Rodzina transnarodowa 8	RT8	Żona/matka	RT8ŻM
			Mąż/ojciec	RT8MO
			córka	RT8C
9.	Rodzina transnarodowa 9	RT9	Żona/matka	RT9ŻM
			córka	RT9C
10.	Rodzina transnarodowa 10	RT10	Żona/ matka	RT10ŻM
			Mąż/ojciec	RT10MO
			Syn1	RT10S1
			Syn2	RT10S2
11.	Rodzina transnarodowa 11	RT11	Żona/matka	RT11ŻM
			Mąż/Ojciec	RT11MO
			Syn	RT11S

#### 4.3. Komunikacja w rodzinach transnarodowych w narracjach badanych

Komunikacja jest procesem, który determinuje jakość kontaktów międzyludzkich, atmosferę domowego ogniska, kierunek rozwoju konfliktów interpersonalnych



i grupowych. Jest zatem czynnikiem determinującym życie każdej rodziny. To od umiejętności komunikacyjnych członków rodziny będą zależały sposoby rozwiązywania konfliktów i problemów, a także możliwości zrozumienia potrzeb bliskich osób. V. Satir (2002, s. 56) podkreśla, że „komunikacja jest najpotężniejszym czynnikiem determinującym rodzaj relacji z innymi ludźmi i własny rozwój”. Komunikacja rodzinna jest szczególnym obszarem komunikacyjnym, bowiem poprzez odpowiednie narzędzia komunikacyjne rodzice, osoby bliskie mogą uczyć najmłodszych członków rodziny, w jaki sposób komunikować się z otoczeniem, w jaki sposób zdobywać informacje, przetwarzać je i wykorzystywać.

Ogromne znaczenie komunikacji uwidacznia się przede wszystkim w przypadku systemowego podejścia do rodziny. Komunikację rodzinną można najogólniej ująć jako dominujący wzorzec porozumiewania się występujący w kontekście relacji między członkami rodziny. Zapoczątkowany najpierw przez małżeństwo, obejmuje w miarę rozwoju rodziny pozostałe tworzące się podsystemy (Harwas-Napierała, 2006).

Rodzina jest środowiskiem, w którym szczególnie trudno wyróżnić przejawy komunikacji między jej członkami, ale charakteryzują się one pewną swoistością, związaną z następującymi właściwościami:

- są one wtopione w serie stale zachodzących, niezwykle zróżnicowanych interakcji przebiegających początkowo w małżeństwie, a następnie w miarę rozwoju rodziny na różnych poziomach funkcjonowania systemu rodzinnego;
- stała bliskość fizyczna i psychiczna członków rodziny nasila częstotliwość wzajemnych interakcji tak dalece, że trudno je stale lub w dużym stopniu kontrolować, co sprzyja nasileniu przejawów komunikatów wyrażanych spontanicznie;
- członkowie rodziny posiadają zdolność odczytywania komunikatów przekazywanych na drodze bezsłownej (tamże).

Rodzinna komunikacja ma więc charakter interakcyjny, co oznacza, że każde zachowanie członka rodziny stanowi szeroko rozumiany komunikat dla innych, a on sam jest jednocześnie nadawcą i odbiorcą komunikatów od osób tworzących system rodzinny. Każda osoba może mieć wpływ i kontrolować tylko pewną część zachodzącego w rodzinie procesu komunikacji. Znacząca jej część zależy od pozostałych osób (tamże).

Komunikacja ma fundamentalne znaczenie w rodzinie i jest niezbędna do wychowania i kontrolowania, do dokonujących się procesów przemian, do wprowadzania i określania ról, reguł, norm, systemów, a także do ciągłego rozwoju, doskonalenia, wzmacniania i osiągania coraz wyższego poziomu życia i zadowolenia z rodziny (Rostowska, 2008, s. 91).

Komunikacja w rodzinach transnarodowych odbywa się na dwóch płaszczyznach, pomiędzy poszczególnymi członkami rodziny w sferze domowej oraz pomiędzy rodziną,

a migrantem w sferze wirtualnej. W sferze domowej dominuje komunikacja pomiędzy matkami, a dziećmi. Ich rozmowy dotyczą najczęściej codziennego funkcjonowania w domu i szkole, życiowych prawidłowości oraz sfery wychowawczej.

Z racji tego, że na matkach spoczywa proces wychowania, to ich zadaniem jest tłumaczenie dzieciom zasad i norm życiowych, przekazywanie najważniejszych wartości i stanowienie wzoru do naśladowania, o czym świadczy poniższy fragment wypowiedzi kobiety z rodziny transnarodowej:

*Podstawowe rzeczy jak wychowanie to na mnie spada. Jeśli chodzi o wychowanie syna, tłumaczenie ... wiadomo dziecko rośnie, pyta ... staram mu się wszystko wyjaśniać we właściwy sposób. A jeśli chodzi o męża to na przykład on chciałby, żeby syn interesował się bardziej męskimi zajęciami. Z racji tego, że jest sam to można powiedzieć, że jest maminsynkiem. Aczkolwiek to ja nauczyłam go jeździć na rowerze, ja zachęcam go do gry w piłkę i w ogóle do tego, żeby cokolwiek robił, a tak to ... brakuje nam trochę rozmów.*

RT1ŻM

Rodzina pozostająca w kraju przeorganizowuje system swojego funkcjonowania tak, aby podczas rozłąki poradzić sobie samodzielnie ze wszystkimi obowiązkami, także tymi, które niegdyś należały do migranta. Wiele rozmów dotyczy więc ustaleń odnoszących się do codziennego funkcjonowania. Matki budujące bliskie relacje z dziećmi, potrafią rozpoznawać ich nastroje, co sprawia, że komunikacja dotyczy często trosk, problemów, smutków i radości, które dzieci przeżywają, na co dzień.

*Na pewno rozmawiamy o kwestiach typowo porządkowych, czyli takich typowych ustaleniach technicznych, kto ma co zrobić i w zasadzie ja jestem tym rozdającym karty. Jeśli chodzi o nasze dziecko to staramy się rozmawiać z nim dociekliwie i są to rozmowy rozbudowane. Wszystko też zależy od tego, jaki nastrój zaobserwuję u swojego dziecka. Jeśli widzę, że jest smutne to wiem, że coś się wydarzyło i wtedy ta rozmowa jest dłuższa. Rozmowy są o tym, co robiliśmy i o tym, co będziemy robić. Rozmawiamy o zainteresowaniach, więc syn jest często stroną nadawczą i opowiada o tym, co przeczytał, czego się dowiedział albo, co zrobił. Właściwie rozmowy w naszej rodzinie są o wszystkim. Nie ma tematów, na które nie bylibyśmy wstanie porozmawiać, oczywiście na odpowiednim poziomie, dostosowanym do wieku dziecka.*

RT2ŻM

*Zazwyczaj się kłócimy, zwłaszcza przy niedzielnym śniadaniu. Niedziela jest jedynym dniem, kiedy jemy razem wspólnie śniadanie i kończy się to zawsze tradycyjną niedzielną kłótnią. To nasza rodzinna tradycja. Komunikujemy się w każdy sposób, rozmawiamy ze sobą. Wydaje mi się, że moje dzieciaki przychodzą do mnie. I liczę na to, że jak będzie działo się coś złego to przyjdą i mi powiedzą. Taką mam nadzieję i ciągle im powtarzam, że jestem na tyle tolerancyjna, że wysłucham wielu rzeczy i przyjmę je i pomogę, bo po to jestem. Jeśli nie zwrócą się do mnie o pomoc, to nie będę w stanie im tej pomocy udzielić. Wspólnie zawsze jest łatwiej.*

RT5ŻM

Badani wskazują, że codzienne rozmowy domowe dotyczą wielu różnorodnych tematów. Nie pojawiają się w sferze domowej tematy tabu, co w dużej mierze może wynikać z silnych związków występujących pomiędzy członkami rodziny. Ważne wydaje się dostarczanie dzieciom odpowiednich wzorców komunikacyjnych oraz budowanie relacji opartych na więzi emocjonalnej, gdyż to, z jakim bagażem doświadczeń i umiejętności społecznych wkroczy dziecko w dorosłe życie, zależy w dużym stopniu od rodziców, w przypadku tych rodzin w dużej mierze od matek.

*Rozmawiamy o wszystkim. O szkole, o tym, co dzieje się w naszym bieżącym życiu, o zainteresowaniach, o muzyce, o ciuchach, o wyjazdach. Z córką, jak to kobiety, mamy szerszy wachlarz tematów do rozmów niż z synem. Czasami siedzimy razem i rozmawiamy tak po prostu o wszystkim.*

RT3ŻM

*Rozmawiamy o wszystkim. Nie ma w naszej rodzinie tematów tabu, bo poruszamy nawet te najtrudniejsze kwestie.*

RT10ŻM

Migranci najczęściej utrzymują z rodziną kontakt telefoniczny oraz za pośrednictwem internetu, wykorzystując komunikatory takie jak: Skype, Messenger, WhatsApp. Dają one możliwość prowadzenia telekonferencji, dzięki której członkowie rodziny mogą nie tylko ze sobą rozmawiać, ale także się zobaczyć. Rozmowy pomiędzy małżonkami dotyczą codziennego życia, pracy, a także planów na przyszłość, o czym świadczy poniższa wypowiedź migranta.

*Nasze małżeńskie rozmowy dotyczą pracy, przyszłości, bliższych i dalszych planów związanych z naszym życiem.*

RT2MO

Badania Paula Lee (2011, s. 375-380) wykazały jednak, że komunikacja za pośrednictwem internetu nie zaspokaja potrzeb, jakie łączy się z kontaktem międzyludzkim, jakością życia i satysfakcją z niego. Jednak dla rodzin transnarodowych kontakt za pośrednictwem internetu stanowi substytut kontaktów bezpośrednich pomiędzy migrantem, a resztą rodziny.

Częstotliwość kontaktów z rodziną jest różna w przypadku różnych rodzin transnarodowych. W badaniach ukazały się rodziny, w których migranci utrzymują stały kontakt z małżonką i dziećmi, co daje im poczucie stałości związku. Nie odczuwają rozłąki na tyle silnie. Migrant, choć wirtualnie, uczestniczy w życiu rodziny. Częste i regularne komunikowanie się zapobiega rozpadowi więzi w rodzinie.

*Rozmawiamy codziennie przez Skypa - jest to rytuał, codziennie o tej samej porze.*

RT5ŻM

*Rozmawiamy przez telefon codziennie. Nie lubimy komunikatorów i z nich nie korzystamy. Zazwyczaj rozmawiamy po południu i to jest też czas na rozmowę z dziećmi z ojcem, a wieczorem rozmawiam jeszcze z mężem sama.*

RT10ŻM

*Codziennie rozmawiamy ze sobą przez telefon. W ciągu dnia korzystamy też z Messengera i przesyłamy sobie wiadomości w wolnych chwilach.*

RT11MO

Istnieją także rodziny transnarodowe, w których wraz z wydłużającym się okresem nieobecności migranta, kontakt staje się coraz rzadszy. Rozmowy małżonków, jeśli mają już miejsce, to zazwyczaj kończą się kłótniami. Osłabieniu ulegają więzi pomiędzy nimi, przestają mieć wspólne tematy do rozmów, a jeśli zachodzi potrzeba komunikowania się, to najczęściej wynika ona z konieczności ustalenia pewnych kwestii, dotyczących życia rodzinnego. Migranci i ich rodziny wyraźnie dostrzegają problemy na tym polu:

*Ja z synem rozmawiam o wszystkim i na każdy temat. Męża raczej informuję o różnych sprawach. Często nasze rozmowy kończą się kłótnią, albo awanturą.*

RT7ŻM

*Za mało jest rozmów w naszej rodzinie, rzadko o czymś ważnym rozmawiamy. Tej komunikacji tak naprawdę nie ma. Najstarsza córka stara się rozmawiać z braćmi, ale my z mężem często chyba unikamy tematów. Choć rozmawiamy niemal codziennie przez telefon, to często te rozmowy mam wrażenie są takie sztuczne i nie dotyczą niczego konkretnego.*

RT8ŻM

*Wydaje mi się, że trudno nam się komunikować. Żona wielu rzeczy ze mną nie konsultuje, co staje się przyczyną zwyczajnych kłótni. Z synem staram się rozmawiać o wielu życiowych kwestiach, ale nie zawsze mi to wychodzi.*

RT7MO

*Ja z dziewczynami rozmawiam na każdy temat, staram się im wszystko wyjaśniać i ten proces komunikacji pomiędzy nami jest bardzo dobry. Ojciec prawie w ogóle z nimi nie rozmawia, a między sobą też rozmawiamy, jeśli zajdzie taka potrzeba.*

RT9ŻM

*Z mężem czasami gada się ciężko, bo jak jest w klimatach pracowych, to nie ma szans żeby z nim porozmawiać, bo on myśli wtedy w ogóle w innych kategoriach i nie rozumie, co się do niego mówi.*

RT6ŻM

Rodziny transnarodowe żyją i funkcjonują na terenie dwóch różnych państw, ale ich członków łączą silne więzy rodzinne i emocjonalne. Niektórzy z nich decydują się na podjęcie migracji zarobkowej ze względu na chęć poprawy warunków materialnych rodziny

i podniesienie jej jakości życia. Migracja zmienia jednak codzienne życie i funkcjonowanie całej rodziny.

W rodzinach transnarodowych migrant pełni zazwyczaj funkcję męża i ojca, a więc jego zadaniem jest finansowe utrzymanie rodziny. Żony migrantów pracują zawodowo, ale ich prace są mniej dochodowe, a do głównych ich zadań należy troska o dom i wychowanie dzieci. Ze względu na często powtarzającą się nieobecność mężów, kobiety te przyjmują na siebie rolę głowy rodziny, podejmując wszelkie decyzje dotyczące życia i funkcjonowania rodziny. Część małżeństw stara się decydować o życiu rodzinnym wspólnie, ale poprzez dzielącą ich odległość zadanie to bywa utrudnione.

Wśród rodzin transnarodowych wyróżnić można rodziny, które spontanicznie, swobodnie i bez ograniczeń dyskutują na różne tematy, a ich członkowie wymieniają się wzajemnie swoimi myślami, poglądami i odczuciami. Wspólnie uczestniczą także w rodzinnym podejmowaniu decyzji. Rodzice, nawet przebywający na migracji, starają się komunikować ze swoimi dziećmi, co stanowi istotne narzędzie do kształcenia i socjalizowania dzieci. Są też rodziny, w których kontakt bywa zatracany poprzez dzielącą członków rodziny odległość. O wiele rzadziej członkowie tych rodzin dzielą się swoimi osobistymi odczuciami, myślami i poglądami. Najczęściej ich rozmowy ograniczają się do kłótni, awantur i wzajemnego obwiniania się za zaistniałe sytuacje rodzinne.

Migracja niezaprzeczalnie wprowadza zmiany na gruncie komunikacji rodzinnej i powoduje zaprzestanie kontaktu bezpośredniego. Ponadto rozłąka może determinować rozpad więzi małżeńskich, oddalenie psychiczne partnerów czy też angażowanie się w związki poboczne. W konsekwencji powstaje zaburzony proces komunikacji między partnerami, narastające nieporozumienia, konflikty, utrata zaufania, zobojętnienie i oddalanie się psychiczne.

Migracja jawi się wielu ludziom jako bardzo łatwa możliwość poprawy warunków bytowych, a więc często decydują się oni na wyjazd za granicę. Nie zawsze w podejmowaniu decyzji o wyjeździe są w stanie przeanalizować pozytywne i negatywne treści, jakie przyniesie ze sobą migracja zarobkowa, przede wszystkim zmiany w życiu rodziny.

Migranci i ich rodziny w początkowych okresach trwania migracji dostrzegają przede wszystkim korzyści finansowe, dzięki którym znacznie polepsza się sytuacja materialna rodziny i podnosi się standard życia. W pewien sposób wymiar finansowy staje się rekompensatą rozłąki i towarzyszącej jej tęsknoty. Migrant stara się utrzymywać jak najczęstsze kontakty z rodziną. Mimo, iż rodzinę dzieli odległość przestrzenna, to nadal utrzymuje bliskie więzi.

W kolejnych etapach migracji sytuacja często ulega zmianie. Konieczność utrzymania dwóch gospodarstw domowych na terenie dwóch różnych krajów generuje większe wydatki, a tym samym często staje się przyczyną przesyłania mniejszych kwot pieniężnych



rodzinie pozostającej w kraju. Poszczególni członkowie rodziny zaczynają dostrzegać także negatywne wymiary pracy za granicą i wskazują, że dotyczą one przede wszystkim sfery emocjonalnej, a więc są to rozłąka, tęsknota za bliskimi, osłabienie więzi rodzinnych. Migrant pochłonięty pracą zaczyna przyzwyczajać się z jednej strony do rozłąki z rodziną, a z drugiej do życia w innym kraju i w zupełnie odmiennie funkcjonującym środowisku. Częstotliwość jego kontaktów z rodziną ulega zmniejszeniu, a rodzina również zaczyna adoptować się do funkcjonowania w nowej rzeczywistości rodzinnej. Kobiety – żony migrantów uczą się samodzielnego życia i starają się sprostać wszystkim obowiązkom, które na nie spadają, zatem wychowaniu dzieci, utrzymaniu domu i często także pracy zarobkowej. Przyzwyczajają się do stałej nieobecności męża i choć czekają na jego powrót, to jednak okazuje się, że zaburza on im po przyjeździe wypracowany rytm codziennego życia. Dzieci wychowujące się w rodzinach transnarodowych budują silne związki z matkami, które aktywnie uczestniczą w ich wychowaniu. Choć ojcowie migrujący nadal pełnią przypisaną sobie przez społeczne tradycje funkcje żywiciela rodziny, są wyłączeni z codziennych interakcji. Utrwała to tradycyjny podział ról, który redukuje wkład ojca do wymiaru ekonomicznego, a sferę emocjonalną pozostawia matce.

Okazuje się, że nawet codzienne rozmowy za pośrednictwem komunikatorów czy telefonów nie są w stanie zastąpić bezpośrednich relacji zachodzących pomiędzy członkami rodziny. Każda rodzina stara się wypracować różnorodne sposoby radzenia sobie z rozłąką. Wydłużający się czas trwania migracji sprawia jednak, że rozłąka staje się elementem życia rodzinnego i z biegiem czasu rodzina przyzwyczaja się do jej trwania.

### **Zakończenie**

Podsumowując rozważania dotyczące komunikacji w rodzinach transnarodowych stwierdzić można, że dzięki zdobyciom techniki migranci mogą pozostawać w stałym kontakcie z rodziną przebywającą w kraju. Główne formy kontaktu z rodziną to rozmowy przez telefon komórkowy, wykorzystywanie internetu i komunikatorów typu Skype, WhatsApp, Messenger, a także wysyłanie e-maili. W wielu rodzinach kontakty mają miejsce codziennie lub kilka razy w tygodniu.

Komunikacja w rodzinach transnarodowych odbywa się na dwóch płaszczyznach, pomiędzy poszczególnymi członkami rodziny w sferze domu rodzinnego oraz pomiędzy rodziną a migrantem w sferze wirtualnej. W sferze domowej dominuje komunikacja pomiędzy matkami a dziećmi. Badani wskazują, że codzienne rozmowy domowe dotyczą wielu różnorodnych tematów. Nie pojawiają się w sferze domowej tematy tabu, co w dużej mierze może wynikać z silnych związków występujących pomiędzy członkami rodziny.

Jakość komunikacji migranta z rodziną zależy nie tylko od niego samego, ale także od pozostałych członków rodziny. Ogromną rolę odgrywają w tym zakresie żony pozostające

w kraju, których rola polega na pielęgnowaniu jakości i dbałości o częstotliwość rozmów pomiędzy nieobecnym ojcem, a dziećmi. Poprawna komunikacja pomiędzy małżonkami także jest niezwykle istotna i stać się może elementem służącym utrzymaniu więzi rodzinnych.

**Bibliografia:**

- Burgoon, J., Dillman, L., Stern, L. (1993). Adaptation in Dyadic Interaction: Defining and Operationalizing Patterns of Reciprocity and Compensation, *Communication Theory*, nr 3, 295-316.
- Danilewicz, W. (2010). *Rodzina ponad granicami*, Białystok: Wydawnictwo Trans Humana.
- Gwiazdowska-Stańczak, S. (2015). Komunikacja rodzinna w Internecie, (w:) *Dialog w rodzinie - dobre praktyki*, B. Parysiewicz, M. Wyźlic, K. Komsta-Tokarzewska (red.), 58-62, Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Harwas-Napierała, B. (2006a). Komunikacja interpersonalna i jej kształtowanie jako istotny wymiar jakości życia rodziny, (w:) *Jakość życia rodzinnego. Wybrane zagadnienia*, T. Rostowska (red.), 29-42, Łódź: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Informatyki w Łodzi.
- Harwas-Napierała, B. (2006b). Komunikacja w rodzinie ujmowanej jako system w relacji rodzice - dzieci, *Roczniki Socjologii Rodziny*, nr XVII, 221-233.
- Harwas-Napierała, B. (2008). Komunikacja interpersonalna w rodzinie, Poznań: Wydawnictwo UAM.
- Harwas-Napierała, B. (2014). Specyfika komunikacji interpersonalnej w rodzinie ujmowanej jako system, (w:) *Psychologia rodziny*, I. Janicka, H. Liberska (red.), 48-72, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kurcz, I. (2000). Język i komunikacja, (w:) *Psychologia T. 2*, J. Strelau (red.), 231-274, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne - Naukowe.
- Kozdrowicz, E. (2006). Rodzina niepełna, (w:) *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku, T.V*, T. Pilch (red.), s.336, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „ŻAK”.
- Kuryś, K. (2011). *System rodzinny wobec zmian rozwojowych*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Lee, P.S.N, Leung L. i in. (2011). Internet Communication Versus Face - to - face Interaction in Quality of Life, *Social Indicators Research*, nr 3, 375-389.
- Margasiński, A. (2009). *Skale oceny Rodziny. Polska adaptacja FACES IV - Flexibility and Cohesion Evaluation Scales Davida H. Olsona*, Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych.
- Nęcki, Z. (1996). *Komunikacja międzyludzka*, Kraków: Wydawnictwo Antykwa.
- Rostowska, T. (2007). Komunikacja w rodzinie jako uwarunkowanie jakości życia, (w:) *Człowiek u progu trzeciego tysiąclecia. Zagrożenia i wyzwania. T. 2*, M. Plopa (red.), 277-299, Elbląg: Wydawnictwo Elbląskiej Uczelni Humanistyczno-Ekonomicznej.
- Rostowska, T. (2008). *Małżeństwo, rodzina, praca, a jakość życia*, Kraków: Wydawnictwo Impuls.
- Sanna, L., Schwarz, N. (2003). Debiasing the Hindsight Bias: The Role of Accessibility Experiences and (Mis) Attributions, *Journal of Experimental Social Psychology*, nr 39, 287-295.
- Satir, V. (2000). *Terapia rodziny. Teoria i praktyka*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Satir, V. (2002). *Rodzina. Tu powstaje człowiek*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Walczak, B. (2016). *Rodzina transnarodowa. Konteksty i implikacje*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Zwierzchowska, I. (2015). Oblicza dzieciństwa w rodzinie migracyjnej, (w:) *Dziecko, rodzina, wychowanie. Wybrane konteksty*, J. Karbowniczek, A. Błasiak, E. Dybowska (red.), 277-302, Kraków: Wydawnictwo Ignatianum.